

вянко Б. В., Грудницька С. М.; [За ред. М. К. Галянтіча]. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2005. – 176 с.

5. Дерев'янко Б. Щодо необхідності створення промислово-фінансових груп (економіко-правові аспекти) / Б. Дерев'янко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 5. – С. 20–23.

6. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.

7. Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон об обществах с ограниченной ответственностью. Закон о производственных и хозяйственных кооперативах = Deutsches Handelsgesetzbuch, Aktiengesetz, GmbHGesetz, Genossenschaftsgesetz: пер. с нем. / [сост. В. Бергманн; пер. с нем.: Е. А. Дубовицкая; науч. ред.: Т. Ф. Яковлева]. – 2-е изд., перераб. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 632 с.

8. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общ. ред. А. Г. Бобковой. – Х.: ФЛ-П Вапнячук НН, 2008. – 1296 с.

УДК 346.27

Г.В. Ільющенко

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ДОЧІРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано проблемні питання правового статусу й діяльності дочірніх підприємств. Розкрито особливості та недоліки правового забезпечення відносин контролю-підпорядкування між контролюючим і дочірнім підприємствами. Запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання відносин вирішальної залежності між підприємствами.

Ключові слова: *правовий статус, дочірні підприємства, вирішальна залежність, відносини контролю-підпорядкування, холдингові компанії.*

Проанализированы проблемные вопросы правового статуса и деятельности дочерних предприятий. Раскрыты особенности и недостатки правового обеспечения отношений контроля-подчинения между контролирующим и дочерним предприятиями. Предложены пути усовершенствования правового регулирования отношений решающей зависимости между предприятиями.

Ключевые слова: *правовой статус, дочерние предприятия, решающая зависимость, отношения контроля-подчинения, холдинговые компании.*

The problematic issues of legal status and activity of the subsidiaries are analyzed. The features and shortcomings of legal providing control and subordination relationships between the controlling and the subsidiary enterprises are revealed. Ways to improve of the legal regulation of relationships decisive dependence between enterprises are proposed.

Keywords: *legal status, subsidiaries, decisive dependence, control and subordination relationships, holding companies.*

Однією з організаційно-правових форм господарювання в Україні є дочірні підприємства, виникнення яких в економіці пов'язане з необхідністю правового врегулювання відносин залежності між підприємствами. Форми встановлення контролю одними підприємствами над іншими набули надзвичайного поширення на сучасному етапі розвитку суспільного виробництва у зв'язку з процесами концентрації капіталу. Водночас дочірні підприємства та їх контрагенти потерпають від зловживань з боку контролюючих (виведення активів дочірніх підприємств, укладення ними не вигідних угод за вказівками контролюючого підприємства тощо). При цьому законодавство в цій сфері відносин, у тому числі зарубіжних країн, дотепер не сформувалося остаточно й перебуває в стадії становлення. Отже, за сучасних умов, нагальною постає потреба в подальшому вдосконаленні правових механізмів захисту інтересів більш слабких учасників господарського обороту та їх контрагентів, якими, зокрема, є дочірні (залежні) підприємства.

Слід зазначити, що на сьогодні правовий статус дочірніх підприємств недостатньо законодавчо врегульований. Цим питанням присвячено низку норм у Господарському кодексі України (далі – ГК), Законах України “Про господарські товариства”, “Про холдингові компанії в Україні” та деяких інших нормативних актах, які потребують узгодження й удосконалення. Недостатня законодавча визначеність правового статусу дочірніх підприємств вимагає їх більш глибокого теоретичного розроблення, зокрема, потребують додаткового законодавчого розроблення поняття та види дочірніх підприємств, порядок управління, відповідальності, інші аспекти правового статусу. Окремі аспекти цієї проблематики досліджувалися в наукових працях О. Вінник, О. Кібенко, І. Лукач, Ж. Чевичалової, А. Сульженко, І. Бейцун, О. Окунева, В. Пескова, С. Хеди, О. Семерак, І. Аксьонова та ін. Однак деякі проблемні питання правового становища дочірніх підприємств потребують додаткового дослідження, особливо в контексті антимонопольного контролю за концентрацією суб'єктів господарювання.

Метою цієї статті є дослідження проблемних питань забезпечення правового становища дочірніх підприємств та вироблення пропозицій щодо удосконалення законодавства в цій сфері відносин.

Чинне законодавство знає кілька форм побудови залежності одного підприємства від іншого, одна з них – це створення дочірнього підприємства, єдиним засновником та власником якого є інше підприємство. У юридичній літературі неодноразово порушувалося питання про законодавчу визначеність статусу та правового режиму майна дочірніх підприємств. Так, О. Вінник уважає дочірнім підприємством господарську організацію, що перебуває під вирішальним контролем іншого підприємства (материнського або контролюючого). При цьому контроль над дочірнім

підприємством може забезпечуватися різними шляхами, а саме: наявністю в засновника дочірнього підприємства права власності на закріплене за підприємством майно; володінням на праві власності контрольним пакетом акцій (відповідною часткою в статутному фонді) дочірнього підприємства; володіння більшістю голосів на загальних зборах акціонерів без наявності права власності на відповідну частку в статутному фонді дочірнього підприємства; укладенням договору про підпорядкування керівництва дочірнього підприємства керівництву іншого підприємства; здійснення контролю за діяльністю правління та/або спостережної ради дочірнього підприємства без володіння відповідною часткою в його статутному фонді [1, с. 3]. Інші автори вважають дочірнє підприємство самостійним у здійсненні господарської діяльності і, відповідно, наполягають на відсутності в засновника права втручатися в справи дочірнього підприємства [2, с. 23].

Сьогодні створення, правовий режим майна та діяльність залежних підприємств (дочірніх підприємств, корпоративних підприємств холдингової компанії тощо) регламентовано, зокрема, загальними нормами Цивільного й Господарського кодексів України. Так, ст. 63 Господарського кодексу України визнає підприємство дочірнім у разі існування залежності від іншого підприємства, що передбачена ст. 126 ГК, а саме: простої або вирішальної залежності. Визначення дочірнього підприємства також містяться в підзаконних нормативних актах спеціальної сфери дії, тобто тих, що регулюють специфіку господарських відносин за участю певних видів суб'єктів господарювання або в окремих сферах економіки. Для прикладу, особливості правового становища дочірнього банку визначено Положенням про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 08.09.2011 р. № 306 [3]. Стисле визначення дочірнього підприємства також наводиться в Державному класифікаторі організаційно-правових форм господарювання, затвердженому наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання й споживчої політики № 97 від 28.05.2004 р., де ним визнається підприємство, єдиним засновником якого є інше підприємство (підприємство, залежне від іншого).

Шляхом співвіднесення норм господарського й цивільного законодавства, можна дійти висновку, що дочірнім також слід уважати господарське товариство, яке відповідно до вимог статті 118 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) визнається залежним. Тобто, дочірнім (залежним) буде вважатися підприємство (товариство), 20 відсотків статутного капіталу якого й більше належить іншому підприємству (товариству). При цьому згідно зі ст. 118 ЦК залежними не можуть бути повне й командитне товариства. Треба також урахувати, що відносини контролю встановлюються не лише між юридич-

ними особами – підприємствами: фізична особа може бути єдиним засновником господарського товариства, або мати в його статутному капіталі частку 20 і більше відсотків, а таке товариство за визначенням ст. 118 ЦК України не є залежним. На думку автора, зазначені неузгодженості в законодавстві потребують вчасного вирішення шляхом випущення ст. 118 з Цивільного кодексу України, яка містить явні суперечності з господарсько-правовою регламентацією відносин залежності між господарюючими суб'єктами, а саме зі ст. 126 ГК України. Також вважаємо, що регулювання відносин контролю-залежності між товариствами є предметом правового регулювання господарського, а не цивільного права.

Прикладом відносин контролю-підпорядкування між господарюючими суб'єктами є відносини, що встановлюються між холдинговою компанією та її корпоративними підприємствами. Так, відповідно до ст. 1 Закону України “Про холдингові компанії в Україні” корпоративним підприємством холдингової компанії є господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія, що являє собою акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Тут треба відмітити неузгодженість норм Закону України “Про холдингові компанії в Україні” з нормами Господарського кодексу про корпоративні підприємства, а саме зі ст. 63 ГК, яка дає визначення корпоративним підприємствам. Тож вважаємо за необхідне повернутися до попередньої назви підприємства холдингової компанії – дочірнє підприємство холдингової компанії, яке, до речі, є таким по суті.

Відповідно до ст. 126 ГК України асоційованими підприємствами визнається група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні. Наголосимо, що зазначена група (асоційовані підприємства) сама по собі не є єдиним суб'єктом господарського права (об'єднанням підприємств), якщо тільки вона не набуває форми відповідного господарського об'єднання. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою й вирішальною. Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає в разі, якщо одне з них може блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів підприємства кваліфікованою більшістю голосів. Вирішальна залежність виникає в разі, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій.

Отже, контролююче підприємство здійснює вирішальний вплив на інше підприємство через володіння контрольним пакетом акцій чи відповідною часткою в майні залежного підприємства, або на підставі володіння більшістю голосів на загальних зборах чи в інших органах управління залежного підприємства. Контрольним пакетом акцій або відповідною часткою в майні чи голосів на загальних зборах залежного підприємства володіє інший суб'єкт господарювання.

Досліджуючи інструментарій правової регламентації відносин контролю в українському законодавстві, натрапляєш на недостатню визначеність цих відносин у різних законодавчих актах. Так, визначення вирішальної залежності частиною 3 ст. 126 ГК відрізняється від визначення контролю як вирішального впливу однієї чи декількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб, що міститься в ст. 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції".

Певні уточнення в законодавче визначення контролю вніс Закон України "Про акціонерні товариства", де контроль визначається як вирішальний вплив або можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання (п. 7 ст. 2). У Законі України "Про холдингові компанії в Україні" холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) визначається як пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства [4]. При цьому не визначено, яким чином буде встановлюватися наявність такого права вирішального впливу за умови, якщо пакет акцій (паїв) складає менше ніж 50 відсотків. Зауважимо, що Податковий кодекс України під контролем господарської діяльності платника податку як один з випадків розуміє володіння часткою (паєм, пакетом акцій) статутного фонду платника податку в розмірі не менше як 20 відсотків статутного фонду платника податку. Таким чином, на законодавчому рівні визнано доцільність дотримання 20-відсоткового порогу для оцінки пакету акцій (паїв) як контрольного.

Відповідні різновиди контролю трапляються й у літературі:

- 1) якщо в контрольному пакеті зосереджено понад 75% голосуючих акцій, це тягне за собою повний контроль за наявністю співвласників, а саме: можливість зміни статуту, реорганізації та ліквідації дочірнього підприємства;
- 2) за умови володіння 51%+1 голосуючих акцій виникає гарантований контроль за кадровими призначеннями, а для акціонерних товариств - це можливість здійснення особливо важливих правочинів;
- 3) володіння пакетом у 40%+1 голосуючих акцій дає можливість дотримання блокуючої тактики;

4) володіння від 20 до 30 відсотків голосуючих акцій створює блокуючий пакет у випадках, коли статутом підприємства передбачено “право меншості” [5, с. 73].

Натомість слід ураховувати те, що не завжди пакет часток від 20 до 50 відсотків надає можливість здійснювати контроль над підприємством. Так, особа, яка володіє 20% акцій зможе впливати на рішення товариства, якщо інші акціонери володіють меншими частками й не діють спільно. Але той же власник 20%-го пакету буде вважатися меншитарним акціонером, якщо інша особа володітиме 80% акцій [6, с. 414].

Набуття безпосередньо або через інших осіб контролю одним або кількома суб'єктами господарювання над одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання, а також придбання або отримання в управлінні корпоративних прав (акцій, часток, паїв), що передбачені ч. 2 ст. 22 Закону України “Про захист економічної конкуренції” як способи здійснення економічної концентрації, слід вважати неповним поглинанням. Між суб'єктами неповного поглинання (контролюючим і залежним підприємствами) виникають та/або поглиблюються відносини контролю-залежності, які потребують належної правової регламентації для запобігання ворожим поглинанням. Для уніфікації способів неповного поглинання пропонуємо розрізняти такі види контролю між суб'єктами господарювання, які співвідносяться з видами й розмірами придбаних пакетів акцій (часток у статутному капіталі), а саме: а) вирішальний (за наявності повного чи контрольного пакету акцій), б) блокуючий (за наявності блокуючого чи великого пакету акцій), в) незначний контроль (за наявності незначного пакету акцій).

З огляду на те, що концентрація суб'єктів господарювання здебільшого являє собою встановлення (набуття) контролю одним суб'єктом над іншим, доведено, що досконала господарсько-правова регламентація відносин контролю між підприємствами слугуватиме антимонопольним органам України в їх правозастосовчій діяльності щодо надання дозволу на економічну концентрацію, а також допомагатиме господарюючим суб'єктам правомірно концентруватися, не обмежуючи при цьому конкуренцію на ринку. Отже, на основі порівняльного аналізу правового становища залежного й асоційованих підприємств (ст. 126 ГК України), залежного товариства (ст. 118 ЦК України), дочірнього підприємства (ст.ст. 62, 126 ГК України), аргументовано доцільність вилучення з ЦК України статті 118, яка містить явні неузгодженості й суперечності з господарсько-правовою регламентацією відносин залежності між підприємствами, а саме зі ст. 126 ГК України. З урахуванням вимог частини 4 ст. 126 ГК України, запропоновано внесення змін до Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” про обов'язковість зазначення у відомостях дер-

жальної реєстрації залежного (дочірнього) підприємства даних про наявність простої чи вирішальної залежності.

Використана література:

1. Вінник О. Правове становище дочірніх підприємств / О. Вінник // Підприємництво, господарство та право. – 2000. – № 1. – С. 3– 5.
2. Песков В. Правові аспекти організації дочірніх підприємств / В. Песков // Право України. – 1999. – № 10. – С. 23.
3. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів : Затв. постановою Правління Національного банку України від 08.09.2011 р. № 306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11/page>.
4. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 1253.
5. Чевичалова Ж. В. Правовий статус дочірнього підприємства як самостійної організаційно-правової форми юридичної особи / Ж. В.Чевичалова // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 72–76.
6. Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.04 / О.Р. Кібенко; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2006. – 479 с.

УДК 342.9:504.55

І.В. Хохлова

А.М. Макагонюк

КЛАСИФІКАЦІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Статтю присвячено розв'язанню проблеми класифікації органів державного контролю у сфері надкористування. Проведено аналіз повноважень цих органів на основі чинного законодавства та запропоновано їх класифікацію, що найбільш доцільна для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: державний контроль у сфері надкористування, органи загальної компетенції, органи спеціальної компетенції.

Статья посвящена решению проблемы классификации органов государственного контроля в сфере недропользования. Проведен анализ полномочий этих органов на основе действующего законодательства и предложена их классификация, наиболее целесообразная для дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: государственный контроль в сфере недропользования, органы общей компетенции, органы специальной компетенции.